
Könyvismertetések

Harsányi András, Csigó Katalin és Demeter Gyula (szerk.): *Kényszerbetegség – elmélet, kutatás, terápia*

Budapest, Oriold és Társai Kft., 2015, 280 oldal

A világon a két legfélelmetesebb dolog a tanárok keze és a liftek földszintet jelző gombja. Ezeket megérinteni életveszélyes, hiszen megszámlálhatatlan, súlyosabbnál-súlyosabb betegséget kaphatunk el a rajtuk megtapadó sokmillió kórokozó miatt – Donald Trump szerint. Amikorra ez a recenzió napvilágot lát, a híres ember kötelező nyitó példája lehet, hogy elavulttá válik, de az is előfordulhat, hogy ez a furcsa, félelmeket keltő gondolatoktól szenvedő figura lesz a világ elsőszámú hatalmának elnöke. Nincs egyedül. Ha a kényszerbetegség szűk értelmezését vesszük, akkor százból megközelítőleg egy személy olyan gyakorisággal és erősséggel tapasztal akaratlan, indokolatlan és zaklató gondolatokat, impulzusokat és képeket, valamint a szorongás csökkentését szolgáló cselekvéseket, hogy az már a mindennapi életvitelt is jelentősen megnehezíti, szenvedést és az életminőség romlását okozza. Ennél enyhébb formában a kényszeres jellegű vonások előfordulása akár 5-10% is lehet.

Az olvasó egy hiánypótló és egyedülálló kötet révén ismerkedhet meg a kényszerbetegséggel kapcsolatos legfrissebb eredményekkel. Egyedülálló, mert nemigen van Magyarországon másik fiatal, nemzetközileg is jegyzett, a gyógyításban aktívan részt vevő pszichológusokból és pszichiáterekből álló csapat, aki képes és hajlandó lenne valamely körkép kapcsán egy hasonló monográfia összeállítására. Remélhetőleg ez csak eddig volt így, és

a könyv másokat is megmozgat és versenyre sarkall.

A klinikum formai logikájának megfelelően a mű a betegség definíciójával és fenomenológiájával indít. A klasszikus formákon túl (kontaminációs obszessziók és tisztálkodási kényszercselekvések, ellenőrzési kényszer, szomatikus és agresszív kényszergondolatok, rend és szimmetria) megismerkedhetünk olyan kevésbé szembeötlő és így a klinikus figyelmét könnyebben elkerülő formákkal, mint a kényszeres lassúság, a számolás és a kérdezgetés. A szerzők a kornak megfelelően elhelyezik a kényszerbetegséget a DSM-5 (Diagnosis and Statistical Manual of Mental Disorders, 5. kiadás, 2013) rendszerében, részletesen kibontva a klasszifikáció változásainak szempontjait. Ide kapcsolódik még a 7–9. fejezet, amelyekben Harsányi András tollából megérthetjük, hogy miért fontos a kényszer jelenségkörét is a dimenzionális és spektrum-szemlélet felől megközelíteni. A felhasználó igen célszerűnek fogja találni, hogy a könyv végén megtalálhatók a leggyakrabban használt klinikai becslőskálák.

A könyv másik nagy egysége kissé már nyomtasztó gazdagságában tárja elénk a biológiai és neuropszichológiai elméleteket: genetika, neuroanatómia, funkcionális agyi lokalizáció, kognitív tesztek, gyógyszeres kezelés és a leg-súlyosabb, drámai szenvedéssel járó esetekben az idegsebészeti beavatkozások. Ezek a kutatás

frontvonalába tartozó irányzatok, melyeknek bősége és szerteágazó útvesztői sajnos a mai napig igen csekély hatással bírnak a hétköznapi orvosi tevékenységre: nincs olyan agyi képalkotó eljárás, laborvizsgálat vagy neuropszichológiai teszt, amellyel a kényszerbetegség diagnosztizálható lehetne, és a kezelés szempontjai megválaszthatóvá és beállíthatóvá válnának. Ennek ellenére az ismertett adatok hihetetlenül hasznos anyagként szolgálnak a témában elmélyedni kívánóknak, jelentős szemléletformáló alapként a gyakorló gyógyító szakemberek számára is.

A pszichiátriai témájú könyvektől eltérő módon a kötetben hangsúlyos szerepet kap a neuropszichológiai megközelítés. Demeter Gyula – a szakterület jeles kutatójaként – rendkívül részletesen és pontosan mutatja be, hogy viszonylag csekély eszközigénnyel bíró tesztekkel miként nyerhetünk betekintést egyes agyi területek és idegrendszeri hálózatok működésébe, és hogy ez miként leplezi le a kényszerbetegség titkait. Fontos és követendő szemlélet is, amely még ma is nagyobb elismertségre, megértésre és elfogadottságra vár a pszichiátriában.

A recenszensnek különösen kedves három fejezet: a pszichoanalitikus nézőpont, a családterápia és a záró fejezet, amelyben Csigó Katalin szubjektív reflexióival ismerkedhetünk meg. Ezek nélkül a betegség szubsztanciája érthetetlen marad; a szubjektum mezején történő átkelést a biológia léghajója sem teszi feleslegessé. A könyvet figyelemmel olvasó szeme megakadhat a pszichoanalitikus fejezet végén, ahol a szerzők a saját pszichodinamikai látásmódjukat fogalmazzák meg, egyértelműen letéve a voksot a kényszerbetegség több szempontú interpretációja mellett.

Fontos megemlíteni, hogy ez már a kötet második kiadása, az első 2010-ben jelent meg; öt év alatt számos változás történt a területen, és ez nem korlátozódik az új DSM-5 rendszerre. Különösen dicséretes, hogy a szerzők vetették a fáradságot, és átdolgozták az eredeti anyagot, bemutatva a fejlődés dinamikáját és irányvonalait.

Az olvasó, legyen a szakterület specialistája vagy igényes érdeklődő, minden bizonnyal kíváncsisággal, elégedettséggel és tudásában gazdagodva forgatja majd a művet. Nem is mondhatunk mást: Tolle, lege!

Kéri Szabolcs
BME

Pléh Csaba, Unoka Zsolt (szerk.): *Hány barátod is van?*

Budapest: Oriold és Társai, 2016, 284 oldal

A tizenegy fejezetet és az egyik bemutatott empirikus kutatás adatgyűjtő kérdőívét függelékként tartalmazó kötet szerzői munkaközössége, témái és ambíciói valószínűleg ismerősek azoknak, akik az elmúlt néhány évben látogatták a hazai lélektan (és/vagy neveléstudomány) nagyobb konferenciáit. Ismerősek, de nem feltétlenül ismertek; a kétségtelenül figyelemfelkeltő, de kissé kevésbé informatív cím mögött többszörösen egymásra rétegzett célok húzódnak. Ahelyett, hogy megpróbálnánk ezeket a célokat akkurátusan rekonstruálni a kötet szövegéből, hadd maradjunk az olvasói percepciónál. A legtágabb fókusz a modern hálózatalmélet és a modern lélektan

átfedő területeinek és szemléletmódjainak felvázolása: „*Azt mutatjuk be, hogy miként érvényesül a hálózati eszme a mai pszichológiában*” (Pléh, 7). Ennél jóval szűkebb célterülete s a leginkább kidolgozott témája a kötetnek az, amelyre a cím is utal: *az egyén társas kapcsolatainak hálózatalvú feltérképezése és értelmezése*, amelyet ugyanakkor igen hangsúlyosan igyekeznek a szerzők az *intrapaszichés dinamikához* kapcsolni. Ennek egyik, de nem kizárólagos vizsgált kontextusa a *digitális-infokommunikációs eszközhasználaté*, s a kötet, noha nem minden fejezete közöl friss empirikus eredményeket, módszertanilag egyértelműen elkötelezett az *empirikus (elsősorban kvantitatív) lélektani kutatás* felé.

A legtagabb fókusz a kötet első három fejezete igyekszik lefedni (Pléh: *A hálózat kutatás története*; Czégel: *A hálózat elemzés formái oldala: egy kis matek*; Pléh: *Az Én hálózatai a biológiában. Dunbar és barátai*). Pléh nyitó fejezete, nem meglepő módon, igazi integráló esszé. Mind a történeti dimenzióban, mind a pszichológiai hagyományok és részterületek dimenzióban könnyedén mozogva vázolja fel egyrészt a legtagabb (ha úgy tetszik: eszmetörténeti) kontextust. Másrészt, erre a vázlatra alapozva horgonyozza le a szerzők említett szemléleti kiindulópontját: az egyén társas hálózatának dinamikája és intrapszichés dinamikája közötti vélt szoros összefüggést. Ahogy a mai hálózatelvi felfogásoknak is jól azonosítható előfutárai vannak a lélekre és a viselkedésre irányuló modernkori vizsgálódásokban (filozófiai és pszichológiai természetűekben egyaránt), úgy a kutató-szerző csoport említett fogalmi-módszertani hozzáállása is szervesen következik a 20. századi pszichológia egyes markáns hagyományából. Pszichológiai nézőpontjuk, noha majd főként infokommunikációs kontextusban fordul át empirikus kutatási témává, valójában tehát nem kötődik feltétlenül ahhoz, bőven jelen volt és hatott a digitális robbanás előtti évtizedekben. Ezzel együtt is, a fejezet egyik fő üzenete, hogy – noha közel sincs végleges válaszunk arra, *pontosan* miképp, de – nyilvánvaló, hogy a digitális infokommunikációs technológiák pervazív hatása mind a pszichológia egyik fő tárgyát, a társas kapcsolataiba ágyazott ént, mind módszertanát befolyásolta és befolyásolja. Tömörsege mellett is többdimenziós, árnyalt elemzést kapunk arról, mik lehetnek a főbb eredői e hatásoknak.

Czégel fejezete kissé kilóg a kötetből, de nem a tárgya miatt. A modern hálózat kutatást bizonyonnyal jelentős részben formalizáltsága tette átütő erejűvé, tehát teljesen indokolt és ésszerű egy fejezetet szentelni ezeknek a formális-matematikai eszközöknek. S elolvasásáról semmi esetre sem beszéljük le a pszichológus (sem a nem-pszichológus) olvasót. Éles kontrasztban azonban Pléh előző fejezetével, a téma itt nem kap sem történeti, sem interdiszciplináris beágyazást (pl. nem történik explicit utalás a hálózatelmélet matematikai

alapjait adó „klasszikus” gráfelméletre, pedig ott lenne érdemes kezdeni az ismerkedést a terület formai aspektusaival), s a pszichológiai kérdésekre történő utalások valóban csak utalások. A fejezet így inkább kissé esetlegesen válogatott, de olvasmányos stílusban megírt illusztrációgyűjtemény ahhoz, alapfogalmaiban milyen egyszerű, s már kissé „haladó” fogalmaiban milyen komplex is a hálózat elemzés matematikai eszköztára. Mint ilyen hasznos első olvasmány a hálózatelmélet iránt érdeklődő kollégáknak, amelytől aztán szükség esetén továbbléphetnek egy szisztematikus bevezetés felé – erénye a fejezetnek, hogy ajánl ilyen forrásokat. Ugyanakkor megértése valójában nem szükséges a későbbi fejezetek feldolgozásához.

Pléh *Robin Dunbar* elméletét tárgyaló fejezete a kötet egyik tengelye, igen jól fókuszált, a kérdéskör lehorgonyzásában fontos és hasznos munka. A szerző évtizedek óta következetesen képviseli írásaiban Dunbar munkásságának fontosságát abban, hogy megértsük, miként függenek össze idegrendszeri evolúciónk, csoportszerveződéseink, alapvető kommunikációs módjaink és eljárásaink. Így a fejezet hidat képez egyrészt a biológiai (idegtudományi), másrészt az evolúciós összefüggések felé. Dunbar személyes és diszciplináris háttéréhez hűen felmutat néhány alapvető antropológiai összefüggést is, s felvázolja azt is, milyen szerepe lehet a dunbari (inspirációjú) kutatásoknak a digitális-infokommunikációs korszak pszichológiai hatásainak megértésében. A későbbi fejezetek újra és újra használják a dunbari elméletet és fogalmakat.

A kötet fejezeteit a szerkesztők nem szervezték nagyobb tematikus egységekbe, mégis (újabb) ilyen egységnek tűnnek a bevezetést-alapozást kínáló első három fejezet után a 4–5. fejezetek, amelyeket a *módszertani (metodikai) hangsúly* köt össze. Rácz *Az Én-központi hálózatok feltárása* című fejezete kifejezetten az ilyen hálózatok kutatásában alkalmazható alapvető adatgyűjtési eszközöket, eljárásokat mutatja be és elemzi. Ez az elemzés kiterjed az egyes módszerek alkalmazásának sajátos nehézségeire és korlátaira is, a módszerek (által nyert adatok) kapcsolataira. Megvizsgálja azt is, mennyiben lehetnek az önbevalláson ala-

puló módszereknek (ezeknek prototípusa a névgenerátor) alternatívái a kutatásban azok a módszerek, amelyek az online kapcsolathálókat (elsősorban a Facebook kapcsolati hálót) elemzik, kiterve e módszerek nehézségeire is. A saját kutatómódszertani vizsgálat és eredményeinek rövid bemutatása jó illusztráció, a fejezet pedig, noha természetesen nem kézikönyv mélységű és részletességű, jó kiinduló szöveg a kérdéskör módszertani kérdéseiben tájékozódni igyekvőknek.

Nem eljárásokkal, hanem az eredmények értelmezéséhez óhatatlanul szükséges empirikus háttér felvázolásával igyekszik segíteni a téma kutatóit a Faragó, Rácz és Soltész-Várhelyi által írt fejezet, *A közegek és kapcsolatok reprezentatív képe a mai Magyarországon*. Az 1007 fős, országos reprezentatív mintán 2014 őszén végzett felmérés a magyar lakosság közeli társas kapcsolatainak mennyiségét és mintázatát, az infokommunikációs eszközök használatát és e két mintázat kapcsolatát törekedett feltárni. A vizsgálat exploratív jellegű volt, így nem meglepő, hogy a fejezet maga is alapvetően leíró adatokat közöl – ezek azonban kétségtelül fontos leíró adatok; mint a szerzők maguk fogalmaznak: „Ahhoz, hogy értelmezni tudjuk a kapcsolatrendszer súlyát a mai magyar világban, tapasztalati tükröképet kell készítenünk” (89). Számos alapkérdés mentén kapunk ilyen leíró válaszokat (internetezők és nem internetezők demográfiai jellemzői; infokommunikációs eszközökkel való ellátottság mintázatai, ezen eszközök használata és a kapcsolatok jellege közti összefüggések). Érthető, hogy egy rövid könyvfejezet keretei között nem lehetséges sokkal mélyebbre ásni. Ám éppen az intenzívebben érdeklődő olvasó számára okozhat hiányérzetet, hogy alaposabb elemzésekért nem utalnak bennünket tovább a szerzők eredmények részletesebb és elemzőbb publikációihoz sem. A fejezet ezzel együtt is igen hasznos tájékoztató lehetőség mindenkinek, akit az itt csak röviden jelzett kérdések kapcsán érdekel egy hazai reprezentatív keresztmetszeti kép a közvetlen múltból.

A kötet hatodik fejezetével érkezünk el a vizsgálódások legszűkebb terébe, a kapcsolati hálók és a személyiség dinamikájának összefüggéséhez. Míg a 6–9. fejezetek e téma as-

pektusait a tipikus személyiség variációk terén belül tárgyalják, a 10. és 11. fejezetek az atipikus és patológiás mintázatokat.

Berán és Pléh szövege (*Na és ha zárkózott vagy? A személyiség és a hálózatok*) mintaszerűen követi a kötet és a mögötte álló kutatómunka fent már jelzett elköteleződéseit. Klasszikus pszichológiai fogalmi alapokra épít (*Big Five*), a személyiség és a kapcsolati háló összefüggéseire irányuló empirikus kutatások áttekintését Dunbartól indítja, s fókuszra az infokommunikációs eszközhasználat és a személyiség összefüggéseit. Érdemes kiemelni, hogy noha a téma megengedné, hogy a pszichológiai konstrukciók és kapcsolataik szintjén maradjon a tárgyalás, az áttekintett kutatások jelentős része olyan hétköznapi emberi viselkedésekre irányul, mint a profilképek kiválasztása, a fényképek megosztása vagy a Twitter és a Facebook használata mögötti preferenciátényezők. A rövid fejezet nem egy teljes értékű kritikai áttekintés (*review*), de megint csak kiváló illusztrációja néhány fontos és kurrens kutatási témának, s kiváló kiindulópont a témában történő gyors tájékozódásra.

A Berán és Unoka által írt fejezet (*Kihez kötődünk a sok ember közül?*) a kötődés köré, elsősorban annak modelljei köré szerveződik. Míg a fejezet mintegy egyharmadát a kötődés alapfogalmainak és alapjelenségeinek áttekintése adja, a középpontban a kötődés anyaközpontú (monotropikus) modelljének és a szociális kapcsolatok háló modelljének összevetése áll. A két modell összevetése azért sem triviális, mert mintha nem teljesen fednének át maguk a megragadni kívánt jelenségek sem (hiszen a kötődés nem azonos a társas kapcsolattal). Ez a kettősség aztán végighúzódik a kötődés neurobiológiai alapjait vizsgáló alfejezeten is. Itt újra visszacsatol a kötet a Dunbar által fémjelzett biológiai alapú szemléletmódra, s különösen érdekes aspektusát képviseli azon kutatások bemutatása, amelyek a társas kapcsolattartás infokommunikációs eszközeinek használata kapcsán vizsgálják az alapfolyamatok idegtudományi hátterét. A fejezetet a szerzők egy saját vizsgálatának bemutatása zárja. A részben Dunbar fogalmaiból kiinduló nagymintás, de nem reprezentatív kérdőíves kutatás a személyek társas hálójában kereste a háló

szerkezete és a kötődés minősége (biztonsága) közötti összefüggéseket. A nemzetközi szakirodalom kontextusában is értelmezett eredmények figyelemre méltóak és részben kézenfekvőek, s vélhetően facilitálják majd e fontos és részben nagy hagyományokkal bíró kutatási területen folytatott hazai szakmai diskurzusokat is. Összességében informatív és jól szervezett szöveg.

Soltész, Dorner és Kardos *A jóllét és kapcsolati hálózataink összefüggései* című fejezete kapcsán sem kell, vélhetően, a téma szakmai és hétköznapi relevanciája mellett érvelni. A szöveg itt is lojális az egész kötet keretezéséhez: (kissé messziről nekifutó, s esszéként olvasva is kissé esetleges válogatású) filozófiai reflexiókon és néhány releváns evolúciós-neurobiológiai eredmény ismertetésén keresztül jut el a közvetlen kapcsolati mintázat és a pszichológiai jól-lét összefüggésének empirikus pszichológiai vizsgálataih. Tanulságosan felvillant néhány fontos módszert és eredményt a kurrens nemzetközi szakirodalomból (közel sem lehet persze teljes az áttekintés, hatalmas a téma), majd két saját tanulmányt ismertet. Ezek egyike sem reprezentatív mintán nyert adatokat elemez ugyan, így, mint erre a fejezet végén maguk a szerzők is felhívják a figyelmet, konklúzióik csak feltételesen általánosíthatóak, ám ezzel együtt is mind eredményeiket tekintve, mind módszertani mintaként figyelemre méltóak. (S nem állja meg a recenzens, hogy ne utaljon egyik fő következtetésükre: nem közeli ismerőseink mennyisége a meghatározó szubjektív jól-létünkre nézve.)

Látszólag kissé kilóg a társas háló és a személyen belüli folyamatok összefüggése mentén történő szerveződésből a 9. fejezet (Kardos, Rácz és Pléh munkája), amely címe alapján (*Hálózatok és csoportok az iskola és a munka világában*) nem annyira a személyiség és kapcsolati hálójának összefüggéseire, hanem a személyes kapcsolati hálózataink egyes intézményes színtereire fókuszál. Ez a fejezet nem ismertet saját empirikus kutatási eredményeket, hanem – Moreno és Mérei a korábbi fejezetekben is elő-előbukkanó munkásságától indulva – az esszé és a szakirodalom-elemzés műfaji határán mozogva kínál bevezetést a személyes hálózatok, az intézményes környe-

zet és az infokommunikációs technológia hétköznapi használata egymásra hatásának megértéséhez. S a fejezet végére érve merülhet fel az olvasóban, hogy expliciten ki nem mondva, de egyik központi kérdése a személy, az Én *autonómiája* – mint ahogy a teljes kötetnek is. S jól tükrözi a fejezet a szerzők-szerkesztők egyik átfogó attitűdjét azzal is, hogy nem próbál határozott és végső válaszokat adni; helyette jól megfogalmazott válaszalternatívákat, forrásokat, módszereket kínál fel. Mindez, mint említettem, az egész kötetre jellemző – s figyelembe véve a témák összetettségét, idői távlatát és dinamikus jellegét, ez az attitűd csak helyeselhető.

Végül, a kötetet záró 10. és 11. fejezetek képeznek egy tematikus egységet, azzal, hogy *mai* felfogásunkban maladaptívnek tekintett jelenségek felé fordulnak. Az Unoka, Bérdi és Berán által írt *Engem senki sem szeret, én senkit sem szeretek. A hálózatok torzulása mentális zavarokban* című fejezet egyértelműen a pszichiátria és a klinikai pszichológia fogalmi keretei közt igyekszik felmérni annak a terepét, hogy egyes, a pszichiátriában definiált „kórképek” (pl. intellektuális képességzavar, autizmus spektrum zavar, szkizofrénia stb.), érzékszervi fogyatékoságok, illetve az öngyilkosság és a szerabúzus esetén látunk-e sajátos mintázatok a kapcsolati hálózatokban, s ha igen, milyenneket. Az erre érzékeny olvasót (s a recenzens is közéjük tartozik) ugyan zavarja, zavarni fogja az itt-ott meglepő módon nem egészen friss nyelvhasználat (a fejezet pl. a DSM 5-öt tekinti keretének, ám ebben már nem *értelmi fogyatékos* szerepel, hanem *intellektuális képességzavar*, mégis előbbi egy fontos szakasz címe és témája; az „autista” vs. „egészséges” szembeállítás pedig több okból is kifogásolható, stb.), a fejezet ezzel együtt is jó tájékozódási kiindulópont a témában, még ha nyilvánvalóan nem is átfogó igényű *review*. Gazdag hivatkozáslistája mind a hazai, mind a nemzetközi szakirodalomra rátekintést ad, a fejezet összességében igen informatív. Az öngyilkosságot elkövetett nők körében végzett saját korábbi kutatás ismertetése igen tömör, de az eredeti publikációk fellelhetőek, ezeket hivatkozta a fejezet.

Kardos, Unoka és Tóth *A kommunikációs közegektől az internetfüggőségig* című fejezetében kis-

sé háttérbe szorul a társas kapcsolatok világa, s a fókusz a technológia-ember kapcsolatra, elsősorban annak vélt kockázataira kerül. Négy expliciten megfogalmazott kérdés kapcsán kínál – megint csak: nem zárt válaszokat, hanem – a szakirodalomból desztillált álláspontokat és alapvető érveket. Kognitívan felkészültek vagyunk-e az internet használatára? Elmagányosíthat-e a mobil kommunikáció? Mennyire komoly probléma az internetfüggés? Milyen érzelmi-viselkedési mintákat sajátítunk el a(z agresszív) számítógépes játékokból? Kisé esetlegesnek tűnik, melyik kérdés kapcsán mekkora teret szentelnek a szerzők a kockázatok mellett a jótékony hatásoknak (pl. az internethasználat mint az egészségre kockázatot hordozó vs. az egészségmegőrzést és gyógyulást segítő faktor). A technológia-ember interakcióból a pszichológia egyik legfontosabb, s talán a legégetőbb témája válhat hamarosan, s már ma is hatalmas a szakirodalma (érdemes az érdeklődőnek arra is vetnie egy pillantást, mi minden halmozódott fel e kérdések kapcsán pl. a mérnöki tudományok területein). A fejezet némi rálátást enged erre az intenzív és kiterjedt diskurzusra, s bepillantást enged abba, mit lát különösen lényegesnek belőle a kötet mögött álló fontos hazai kutatócsoport.

Összességében, a könnyed címével a népszerűsítő műfajt sugalló kötet valójában a kortárs hazai tudományos lélektan egyik fontos teljesítményének tűnik (s azután írta le ezt a recenzens, hogy ítéletéből igyekezett leszámítolni a téma és a szerzői team iránti rokonszenvét). Jóval koherensebb, mint a legtöbb megjelenő sokszerzős szerkesztett munka; jól tetten érhető, hogy a szerzők kutatócsoportot alkotnak szerteágazó, de mégis integrált kutatási ágendával és eredményekkel. S noha nem hivalkodik ezzel a kötet, figyelemre méltó tel-

jesítménye, hogy miközben egy új és nyilvánvalóan még évtizedekig a lélektani érdeklődés középpontjában maradó témát emel be a hazai szakmai diskurzusba, ezt számos klasszikus pszichológiai témával, hagyománnyal és módszertannal természetes módon folytonosságot vállalva és építve teszi. A legjobb értelemben vett akadémikus pszichológia mutatja itt fel a kreatív megújulás képességét (is).

Igaz ez akkor is, ha jól azonosítható, hogy a széles szakmai nagyközönség a célcsoport (s nem egy erősen körülírt terület szűk kutatói közössége), s az elemzések mélysége változó. Korlát az is, hogy ritkán fut ki a kötet az Én-központú társas hálózat „mélységei” felé: a legtöbb vizsgálat az én és közvetlen kapcsolatait szférájában marad, azaz kapcsolati hálónk egy fontos, de kicsiny részgráfiáját vizsgálja; s nem vizsgálja sem az „alter-alter” kapcsolatokat, sem az Én közvetett kapcsolati hálóját. De ne feledjük el, hogy a kezdeti lépéseket látjuk egy igen komplex területen, s a téma biztosan nagyon sokáig velünk lesz, miközben már csak a technológiák gyors változása miatt is meglehetősen dinamikusán fog változni (itt még nem jelennek meg pl. a közös virtuális valóságokban tartott kapcsolatok, s a *telepresence* kapcsolattartás pszichológiájának témakörei is csak futólag).

A *Hány barátod is van?* jó kompromisszumot talál egy összetett téma nehezen belátható távlatai és egy kutatássorozat szükségszerű korlátai közt. Kétségtelenül fontos hozzájárulás a hazai tudományos lélektan korszerű és perspektivikus tematikus bővítéséhez, amely ugyanakkor a pszichológusoknál tágabb szakmai kör számára is releváns.

Györi Miklós

ELTE

Bárcsi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar

Hunyady György, Berkics Mihály (szerk.):
A jog szociálpszichológiája. A hiányzó láncszem

Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2015, 600 oldal

A cím első fele nagyon konvencionális és tárgyyszerű, és könnyen beazonosítható bármely könyvtári katalógusrendszerbe. A kötet szerkesztői azonban láthatóan nem elégedtek meg ezzel a szikár címadással, hanem hozzábiggyesztettek egy kiegészítést, ami kellően sejtelmesen hangzik, és felkeltheti a laikus olvasó érdeklődését is. Vajon mit jelent a hiányzó láncszem? A könyv bevezetőjében a kiadvány egyik szerkesztője, Hunyady György több értelmezést is felkínál az alcím értelmezésére. Az egyik legkézenfekvőbb értelmezés abban áll, hogy a jog és a szociálpszichológia két egymástól látszólag nagyon távolálló tudomány, amelynek a találkozása egy fontos és hiánypótló vállalkozás. Ha figyelembe vesszük, hogy mennyire más paradigma, nyelv és szemlélet vezérli a jogtudományt és a szociálpszichológiát, a kettő összekapcsolása már önmagában is hallatlan izgalmas kísérlet. De a két diszciplína vizsgálati tárgya is látszólag távol áll egymástól. Az egyik egy formális és instrumentális keretét jelenti a politikai és társadalmi életnek, míg a másik az emberek gondolkodásának, attitűdjeinek, társadalmi beilleszkedésének és a csoportok közötti viszonyoknak a megértését tűzi ki céljául. A kettő szinergiája ugyanúgy lehet az a hiányzó láncszem, amit a kötet tanulmányai vizsgálni kívánnak.

Van azonban egy harmadik lehetőség is, ami már sokkal konkrétabb szociológiai kérdés, és ami szorosan kapcsolódik Magyarország elmúlt negyedszázados történetéhez. Sok szakértő a rendszerváltozást anno úgy értelmezte, mint a jogászok „forradalmát”. Egy olyan átalakulásként értékelték az 1989-es magyarországi rendszerváltást, amely felülről, alkotmányos alapon történt, és amely létrehozta azokat a formális, jogi és intézményi kereteket és szabályokat, amelyek beindították az ország gazdasági-politikai-társadalmi átalakulását, és ami megteremtette a polgári értékeken nyugvó szabad, plurális, liberális, demokratikus, piaci berendezkedésen alapuló viszonyokat.

Ennek sikerét máig is sokan vitatják, főképp a politika, a jogállamiság, az alkotmányosság, az instrumentális keretek működése szempontjából. A rendszerváltás hiányzó láncszeme azonban lehet maga a társadalom is, és annak a kérdése, hogy a fenti elvek és szándékok (legyenek azok bármennyire is előremutatóak) vajon mennyire tudták elérni az embereket, mennyire hatottak a köznapi gondolkodásra és értékpreferenciákra, és hogyan alakították át a belső társadalmi viszonyokat. A kötetet olvasva talán ez a legérdekesebb és legtanulságosabb eredmény, ahogy a jog és a szociálpszichológia találkozik a különféle kutatásokban, hogy megfejtsék ezt a titkot. A sok-sok elemzés, ami a kötetben olvasható, a mai magyar jogtudat tükre, és az ország mentális állapotának társadalom-lélektani láttelele.

A kötet kapcsán még egy fontos dolgot érdemes előre megemlíteni. Ritkán fordul elő, hogy egy tanulmánykötet egy élő tudományos műhely közös terméke. Ez a könyv az ELTE Pszichológiai Doktori Iskola műhelyében született, és érződik a munkán a közös szándék, az intellektuális közösség és a közös gondolkodás ereje. Ahogy a kötetből kiderül, a közös munkát nemcsak a kutatások megvitatása és egymás intellektuális támogatása kísérte, de a műhely eredményei sikeresen szivárogtak le az oktatásba és a hallgatók képzésébe.

És most részletesebben is szólnék a kötet tanulmányairól. A könyv első része a jog és a szociálpszichológia, illetve a jog és a pszichológia diszciplináris kapcsolódásának kérdését tárgyalja, tematikus rendbe szerkesztve az ide vonatkozó nemzetközi és hazai szociálpszichológiai vizsgálatokat és kutatási eredményeket. A jog különféle aspektusainak társadalom-lélektani és pszichológiai tematizációja három különböző perspektívában tárgyalható. Az elsőt Hunyady György alapos és inspiráló tanulmánya képviseli, amely a szociálpszichológia hatalmas nemzetközi szakirodalmának és kutatási tapasztalatainak áttekintése felől

jut el a jogrendszer, a jogi szempontok és a jogi normák vizsgálatához, legyen szó akár a csoportközi viszonyokról, az attitűdök szerveződéséről, vagy akár a kognitív szociálpszichológiáról. A tanulmány meggyőzően bizonyítja, hogy a jogi szempontok időről időre felmerülnek a különféle kutatásokban, mintegy keretelve a társadalomlélektani folyamatok leírását. Posch Krisztián részletes és áttekintő tanulmánya viszont az ellenkező perspektívát mutatja be, nevezetesen, ahogy a jogalkotás, a jogérvényesítés intézményes rendszere, az igazságszolgáltatás, a rendőri munka, illetve a büntetés-végrehajtás pszichológiai mozzanatokkal töltődik fel, és ahogy a pszichológia fontos szereplővé válik a különféle jogi intézmények működésében. Különösen izgalmas része a tanulmánynak, amikor a szerző áttekinti a különféle jogpszichológiai szerepeket, kezdve a szakértői tanútól, a tanácsadói és szakértői munkán keresztül a kutatói pozícióig. Ebben a nézőpontban a pszichológia és a társadalomlélektan olyan feladatokat képes ellátni – mintegy alkalmazotti helyzetben –, amely a jog és az igazságszolgáltatás hatékony működéséhez járul hozzá. A harmadik perspektívában a pszichológia annak megértésében segít, ahogy a társadalom tagjai jogkövető állampolgárokká válnak, azaz, ahogy a korai gyermekkortól kezdve zajlik az emberek morális fejlődése és állampolgári szocializációja, beleértve az állampolgári jogkövető magatartást és jogtudatot. Pinczés-Pressing Zsuzsanna és Fülöp Márta alapos munkája, annak a folyamatát mutatja be, ahogy a jog társadalmiasul, azaz, ahogy homo politicus és homo iudicis válik belőlünk, és ahogy megszilárdul a társadalomban a jogkövető magatartás. A tanulmány elméleti és empirikus szempontból elemzi azt, ahogy a gyermekkortól kezdve erkölcsi fejlődésünk kognitív alapjai idővel olyan politika ismeretekkel és attitűdökkel töltődnek fel, amely kialakítja a köznapi jogtudatot, a társadalmi kérdések jogi keretben történő értelmezését, ami az állampolgári szocializáció megvalósulásában kristályosodik ki végül. Összességében a három tanulmány részletekben menően igazítja el az olvasót, hogy hányféleképpen releváns összekapcsolni a jog formális és instrumentális világát a lélek-

tan személyes és „puha” társadalomlélektani mozzanataival.

A kötet második felében a műhelymunka során elkészült 11 empirikus esettanulmányt ismerheti meg az olvasó. Ezek a munkák nagyon gazdag és sokszínű látteleletet adják a magyar társadalom mai állapotának, az embereknek a joghoz, a jogi normákhoz és a jogrendszerhez való viszonyának, a jogi tájékozottságának. Különösen imponáló a tanulmányok módszertani felkészültsége és alaposága, az empirikus kutatások szakmai pontossága.

A tanulmányok részletesen és feltáróan foglalkoznak olyan kérdésekkel, mint az alkotásmányról való ismeretek és a köznapi gondolkodás konvencionáliszmusa (Krekó Péter), a jogismeret, a demokratikus értékek és a procedurális igazságosság összefüggései a társadalmi bizalommal és a bizalomhiánnyal (Pósch Krisztián), a laikusok és a jogi szakemberek joggal kapcsolatos attitűdjei, a jogra vonatkozó téves percepciók és a pluralizmus ignoranciája (Berkics Mihály), a jogrendszer és a rendszerigazolás összefüggése, a cinizmus, a morális felháborodás és a rendszerlegitimáció eltérő mintái a magyar társadalomban (Berkics Mihály)

Egy másik csoportja a tanulmányoknak idősorosan, 15 év perspektívájában vizsgálja a demokratikus elköteleződés és hit, a hatalmi koncentráció és a társadalmi elköteleződéshez fűződő attitűdök változó kapcsolatát (Hunyady György), a politikai elköteleződés, a rendszerbe vetett bizalom, a társadalmi normák, az igazságossági elvek és a jóléti elvárások ellentmondásos kapcsolatát (Hadarics Márton), az állammal szembeni elvárások konvencionális szemléletét, illetve a meritokratikus és szolidarisztikus értékek gyengeségét a társadalmi attitűdökben (Hadarics Márton), valamint az összeesküvés-elméletek társadalomlélektani hátterét (Krekó Péter).

Végül több elemzés olvasható olyan speciális témákról, mint a társadalmi aktivizmus mögötti személyes motivációk bemutatása (Kende Anna), a társadalmi aktivizmus és a kollektív cselekvés összefüggései (Kende Anna, Kende Judit, Bolyky Dániel, Mohácsi Ágnes), a hajléktalanságra vonatkozó attitűdök morális aspektusai, az erre vonatkozó

médiareprezentáció ellentmondásos képe, a hajléktalanok helyzetének átpolitizálódása a közvéleményben (Krekó Péter, Kende Anna, Máriási Dóra)

A most bemutatott kötet és a közreműködő kiváló szakemberek komoly tudományos teljesítménye nem csupán a kutatások sokszínűségében, témagazdagságában, érzékeny problémalátásában és szakmailag kiváló elemzéseiben rejlik, de abban is, hogy az elemzések végigolvasása számos további izgalmas kérdést és dilemmát vet fel az olvasóban.

Nagy kérdés ugyanis, hogy amikor a jog társadalmi és politikai szerepéről, az alapvető jogi normákról, a jogelvek betartásának fontosságáról, a jogbiztonságról, a jog kiszámíthatóságáról, a jog és a politika, illetve a jog és a hatalom viszonyáról faggatjuk az embereket, vagy amikor a jogrendszert meghatározó alapvető politikai és társadalmi értékekre kérdezzük rá, mint például a demokrácia, az egyelőség, a szabadság, a jogállamiság, a hatalommegosztás, a procedurális és társadalmi igazságosság, vagy amikor a jog és az állampolgári státusz és civil magatartás összefüggéseit akarjuk vizsgálni, vajon egyáltalán értik-e a válaszadók, amit a kutatók tudni szeretnének, értik-e fogalmakat és azt a nyelvet, amit a jog és a politika használ, és képesek-e mindezeket lefordítani az emberek a mindennapi tapasztalatokra, dilemmákra, döntésekre. A köznapit jogtudatot és a jogkövető (vagy éppen jogsértő) viselkedést valójában itt lehetne pontosan tetten érni. Ezeket a helyzeteket nagyon fontos lenne kutatni, hogy bemutassuk a hiányzó láncszemet a jogrendszer és a társadalom működése és az emberek viselkedése között.

Érdeemes lenne kutatni azt is, hogy akiknek a munkája a joghoz közvetlenül is kapcsolódik, mint például az alkotmányt és törvényeket író jogászok, politikusok és értelmiségiek, vagy azok a szakemberek (bírók, ügyészek,

ügyvédek, államigazgatási szakemberek, rendőrök, büntetés-végrehajtási munkatársak) hogyan látják a jogrendszert, a jogszolgáltatást és a jogbiztonságot, milyennek ítélik a jogállamiságot, hogyan élnek meg a jog és a politika sokszor nagyon konfliktusos kapcsolatát, és hogyan egyeztetik össze a munkájukban a jog nyelvén megfogalmazott politikai elvárásokat, és a saját szakmai munkájuk korrekt végzését. Mióta a politika Magyarországon durván beavatkozik a jogállamiság rendszerébe, és átírja a fennálló törvényeket, beleértve az alkotmányt is, ezek a konfliktusok mindennaposá váltak, gondoljunk akár csak a bevándorlás- és menekültpolitikára, a büntetőpolitikára, a családpolitikára, a szociálpolitikára, a gazdaságpolitikára, az egyházpolitikára, a sajtó- és médiapolitikára, és a sort folytathatjuk a végtelenségig. Mindezeknek a helyzeteknek és konfliktusoknak a társadalomlélektani és pszichológiai vizsgálata óriási kihívás a kutatóknak. Mint ahogy szívesen olvastam volna egy alapos társadalomlélektani és pszichológiai elemzést a magyar alkotmányról, összehasonlítva az 1989-es és a 2011-es szövegeket.

Végül beszélhetünk az állampolgári és jogi szocializáció hiányairól és konfliktusairól, amelyekre a kötet tanulmányai nagyon szemléletesen mutatnak rá a legkülönbözőbb perspektívákból. De vajon mindezt hogyan élik meg mindazok, akik intézményesen is szereplői ennek a szocializációs folyamatnak, mint például az óvónők, a tanárok, az újságírók, a médiaszakemberek, a közösségfejlesztők, a szociális területen dolgozók stb.? Ez is nyitott kérdés és kutatásra vár.

Persze ezeknek a kérdéseknek a megválaszolásához sok-sok új kutatásra van még szükség, és egy leendő további tanulmánykötet megszületésére. Így juthatunk el végül a hiányzó láncszemek pótlásához. Ez a kötet az első lépés ebbe az irányba.

Gutierrez, L., Martin, J. és Ouvrier-Bonnaz, R. (szerk.):
Henri Piéron (1881–1964). Psychologie, orientation et éducation

Toulouse, Éditions Octares, 2016, 267 oldal

A kötet 19 tanulmánya a francia pszichológiának nem egyszerűen egyik nagy alakját, hanem a 20. század közepi intézményi és intellektuális stabilizátorát mutatja be. Piéron volt az 1920-as évektől az első Sorbonne pszichológiai laboratórium kialakítója, évtizedekig (1923–1951) a Collège de France érzékelés-fiziológia tanára, s 1947-ban az első francia pszichológus diploma kialakítója. Miközben méltányolja, a kötet nem pusztán tiszteletkőr és emlékeztetés Piéron jelentőségére. Számos tanulmánya értékelően helyezi el Piéron a francia szellemi életben, mások pedig, például levelezésének részletes elemzésével, igen adatgazdagok.

A szellemi elhelyezés három érdekes mozzanatot mutat be Piéronról. Az egyik következetes pozitívizmusa és racionalizmusa. Piéronnálunk is úgy ismerjük, mint a viselkedéspszichológia egyik elindítóját. A kötetből azonban ennek francia feszültségeit is megismerjük. Piéron hosszú ideig a parapszichológia jelenségkörének, e francia közegben igen népszerű világnak a kritikus leleplezője például. Fontos személyes szál, hogy bár Piéron dolgozott egy ideig Binet laboratóriumában, de element onnan, s kapcsolatuk hűvösen professzionális maradt. Alexandr Klein bemutatásából megtudjuk, hogy Piéron túl lágynak s szubjektívnek tartja Binet módszereit, s zavarja, hogy Binet számára az egyéni különbségek a fontosak.

Ez az utóbbi mozzanat egy ironikus fordulatot vett később. Piéron, akit fiatalon zavarának az egyéni különbségek, később a francia pályaválasztási tanácsadás és a képességvizsgálatok élharcosa lesz.

Ő alapítja a párizsi pályaválasztási intézetet. S a tanácsadás célja éppenséggel személyes. A mérések célja a demokratikus önmegvalósítás segítése, az, hogy mindenki megtalálja helyét a társadalomban. Ugyanakkor a képességmérések kapcsán is bemutat a kötet polemikát. Bernard Prot elemzi, hogyan bírálja már 1924-ben a szociológus Marcel Mauss az egészesnek tekintett habitus fogalmával a képességekre bontást, s hogyan védi ezt a tudomány nevében Piéron.

A pszichofizikus/pszichofiziológus Piéron korántsem volt szobatudós. A nevelési újjátalakítás fontos támasza a francia közegben. Már a harmincas években bemutatja például, milyen nagy eltérések vannak még tapasztalt tanároknál is az egyetemi felvételi dolgozatok osztályozásában. Máiig tanulságos üzenetet hordoz ez, akár csak Piéron állandó küzdelme az egyetemi oktatás laboratóriumi támogatásáért.

Az érdekes s máig tanulságos kérdéseket feszegető kötetet Piéron nemzetközi levelezésének s visszhangjának – Svájctól Argentínáig – bemutatása kíséri.

Pléh Csaba

CEU és Collegium de Lyon

Hilary Rose, Steven Rose: *Can neuroscience change our minds?*

Cambridge, Polity Press, 2016, vii +170 oldal

Az emeritus brit házaspár – Hilary szociológus, Steven idegkutató – nem először szól hozzá provokatív módon a mai biológiai tudományok emberképi kiterjesztéseihöz. 1983-ban magyarul is megjelent Steven Rose *A tudatos agy* c. provokatív könyve. Azóta is

számos munkában bírálják a humán genetika naiv kiterjesztéseit, az evolúciós pszichológiát, s mindent, ahol tetten érik vagy tetten érni vélik a modern biológia túlzó megjelenítését az ismeretterjesztő és a „pop” irodalomban.

Valójában maguk kritikai ismeretterjesztők, igen erőteljes baloldali elkötelezettséggel, amit büszkén vállalnak. Ez a kis könyvük a mai „agybeszéd” mint kommunikációs mód, és a mai agykutatás népszerűsített eredményeinek kritikáját adja.

Az első két fejezet iróniával teli tudománytörténet. Bemutatja, hogy milyen későn körvonalazódik maga az „idegtudomány” (*neuroscience*), valójában az 1960-as évek végén, s hogyan vált mára olyan behemóttá, melynek kongresszusait 40 000-en(!) látogatják. A második fejezet az amerikai az Agy Évtizede, s a jelenleg is zajló európai Human Brain projekt nehézségeit, sőt a szerzők szerint kudarcát mutatja be. A Nagy Tudománnyá vált idegtudomány fő baja szerintük a naív hit az alulról felfelé építkezésben és az elmélet hiánya. Sok idegtudós nyilván nem fogadná el ezt, de Rose-ék véleménye egy megfontolandó kritikus hang. Alaphangjuk ebben is igen politikus: nem lehet úgy hinni az agykutatás megváltó erejében, hogy az agyat kiemeljük a társadalomból és a kultúrából.

Ez a balos hangnem jellemzi a két szubsztanciális fejezetet is. Ezek egyike a korai beavatkozásról, a másik az idegtudomány iskolai felhasználásáról szól. Sok anyagot mutatnak be az első életevek kritikus jelentőségéről például. Kritikájuk egyrészt politikai és társadalmi. Számos adat mutat az Egyesült Királyságban arra, hogy a szegények iskolai kudarcra

vannak predesztinálva. Miért a tanulási környezetet akarjuk akkor – az idegtudományra, sokszor rágcsláló kísérletekre hivatkozva – megváltoztatni, s miért nem a szegénységet? Ezekben a jelszavakban sok a naivitás, de a szerzők ezzel a vállalt naivitással küzdenek a szerintük meglévő szcientista naivitással szemben.

Másik kritikai startégiájuk retorikai. Olyan, mintha a 20. század közepi leleplező nepozitivist nyelvi elemzést újítanák fel. Miért jobb az a jelszó, hogy „Az agy plasztikus”, annál, hogy „Az emberek tanulékonyak”?

Az iskolai fejezet szintén tele van nyelvi leleplezésekkel, s az iskolai és fejlődési zavaroknál egyéni beavatkozás mint nagy üzlet bemutatásával. A pszichológus számára az is érdekes azonban, hogy számos esetben bemutatják, a nagy „neuro” jelszavak ignorálják a klasszikus viselkedéses kutatásokat. A megosztott gyakorlás fölénye a halmozott gyakorlással szemben 100 éve tankönyvi anyag, ma a neurobeszéd világában ennek „felfedezésére” azonban gyümölcslegyekre van szükség.

A Rose házaspár könyve egyszerre bosszantó és szórakoztató. Még ha nem értünk egyet vitriolosságukkal, akkor is elgondolkoztat azon, miért is vesszük komolyabban a keménynek tartott tudományok általánosításait a szemük előtt folyó társadalmi gyakorlatnál, s hogy valóban összegződő-e sok részkutatás egy emberi mondanivalóba.

Pléh Csaba
CEU és Collegium de Lyon